

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРИ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Увага вчених до проблеми соціального інтелекту, яка постійно зростає, зумовлена головною особливістю сучасного світу – високою швидкістю розвитку. Сучасна людина практично миттєво має реагувати не тільки на техногенні умови життя, які швидко змінюються, але й на динаміку соціального середовища, у якому вона перебуває. Успішність особи в сучасному світі залежить від рівня розуміння соціальних явищ, адекватності інтерпретацій поведінки інших людей, а це і є соціальний інтелект.

У психології довгий час були відсутні цілеспрямовані дослідження у сфері соціального інтелекту. Нові методичні розробки з цієї проблеми належать до 1980-х рр., а в 1990-ті рр. завдяки дослідникам у сфері лідерства з'явилися цілеспрямовані дослідження у сфері соціального інтелекту. Учених зацікавив вплив різних форм неакадемічного інтелекту, однією з форм якого є соціальний інтелект, на ефективність лідерства. Почали висловлюватися думки, що для успішної реалізації особистістю свого потенціалу як у житті, так і в професійній діяльності, найнеобхідніше – мати здібності ефективної взаємодії з оточуючими.

Ці дослідження зацікавили фахівців з погляду обдарованості і творчості, оскільки однією з головних функцій психології творчості є прогнозування розвитку особи, у тому числі й прогнозування “життєвої успішності”, яка співвідноситься з проблемою лідерства.

Останнім часом напрям з вивчення “соціального інтелекту” стає все більш і більш популярним серед психологів. З'явилася маса різних поглядів на те, що саме потрібно розуміти під “соціальним інтелектом”.

Саме словосполучення “соціальний інтелект”, на думку А.І. Савенкова, дуже невдале. Слово “інтелект” скеровує нас до когнітивної сфери і психометричних тестів, а “соціальний” – до емоційної сфери і до тестів досягнень. Можливо, це частково і є причиною такого великого різноманіття трактувань поняття соціального інтелекту.

Поняття “соціальний інтелект” було введено Е. Торндайком в 1920 р. Він розглядав соціальний інтелект як “здатність розуміти інших людей і діяти або вчиняти мудро стосовно інших”. Різні аспекти цієї теми були розвинуті в працях багатьох психологів того часу: Ф. Мосс, Т. Хант, Р. Стренг, П. Вернон, Дж. Ведек, Р. Олпорт, Д. Векслер, Р. Айзенк, Дж. Гілфорд.

У наш час проблематику “соціального інтелекту” розробляють: О.І. Савенков, Ю.Н. Ємельянов, О.С. Михайлова, А.Л. Южанінова, О.Н. Петригіна, Т.Л. Валуйська, Д.В. Ушаков, Д.В. Люсін, О.О. Федорова, Р. Стернберг та ін.

Незважаючи на численні розробки з цієї теми, непоясненими залишаються безліч питань, починаючи від того, що ж вважати соціальним ін-

телектом і яка його структура, і закінчуючи тим, яку роль він відіграє в розвитку та формуванні решти психічних структур і конструктів.

Мета статті – визначити структуру соціального інтелекту. Для досягнення поставленої мети слід проаналізувати існуючі наукові бачення поняття “соціальний інтелект” представниками різних психологічних напрямів, які в різні часи трактували це поняття по-своєму. Перші дослідники розуміли його як:

- здатність уживатися з іншими людьми (Ф. Мосс, Т. Хант, 1927);
- здатність мати справу з оточуючими (Т. Хант, 1928); знання про людей (Р. Стренг, 1930);
- здатність легко сходитися з іншими людьми, уміння входити в їх становище, ставити себе на місце іншого (П. Вернон, 1933);
- здатність критично й правильно оцінювати відчуття, настрої і мотивацію вчинків інших людей (Дж. Ведек, 1947).

Підсумовуючи всі ці уявлення про соціальний інтелект, відомий американський психолог Д. Векслер запропонував його визначати як пристосованість індивіда до людського буття. На думку Р. Олпорта, соціальний інтелект – це особливий “соціальний дар”, що забезпечує “гладкість” у відносинах з людьми. Його продуктом є соціальне пристосування, а не глибина розуміння.

Згідно з концепцією Дж. Гілфорда [3], соціальний інтелект є інтегральною інтелектуальною здатністю, що визначає успішність соціального спілкування й адаптації. Соціальний інтелект об’єднує й регулює пізнавальні процеси, пов’язані з відображення соціальних об’єктів. Дж. Гілфорд – творець першого надійного тесту для вимірювання соціального інтелекту. Завдяки його дослідженням термін “соціальний інтелект” перейшов у розряд вимірюваних конструктів, тобто увійшов до арсеналу психологічної практики. На думку Т.І. Шалаєвої [1], можливість вимірювання соціального інтелекту виводиться із загальної моделі структури інтелекту Дж. Гілфорда. Згідно з цією моделлю, всі інтелектуальні здібності можна описати в просторі трьох змінних: зміст, операції, результати. Дж. Гілфорд виділив ще одну операцію – пізнання – і зосередив свої дослідження на пізнанні поведінки.

К. Космитський і О. Джон узагальнили і доповнили результати сучасних досліджень з проблематики соціального інтелекту. Результатом їх роботи стала семикомпонентна структура соціального інтелекту, що включає два блоки: когнітивний і поведінковий. До блоку когнітивних елементів включені оцінки перспективи, розуміння людей, знання соціальних правил, відвертість у відносинах з оточуючими; поведінковий блок представлений такими елементами, як здатність мати справу з людьми, соціальна пристосованість і теплота в міжособистісних стосунках [2, с. 14]. У працях Н. Кентор соціальний інтелект виступає як когнітивна компетентність щодо подій соціального життя. Основними змістовими компонентами соціального інтелекту є здатність до вирішення практичних завдань, вербальні здібності й соціальна компетентність [2, с. 464].

Г. Айзенк вважає соціальний інтелект частиною загального інтелекту. Він вказує на ієрархію трьох типів інтелекту: біологічного, психомет-

ричного й соціального. Визначаючи соціальний інтелект, Г. Айзенк не дає йому нових характеристик, вважаючи його проявом біологічного інтелекту в ситуаціях міжособистісного спілкування.

Прикладом інтегрованого підходу до вивчення інтелекту може служити трикомпонентна теорія Р. Стернберга [3], запропонована автором у 1985 р. У цій теорії інтелект розглядається як уміння домагатися мети. Цілісна теорія інтелекту, на думку Р. Стернберга, має три аспекти, які включають такі субтеорії:

1. Компонентну субтеорію, яка пояснює взаємозв'язок внутрішнього світу особи, механізми мислення, пов'язані з обробкою інформації (компонентний інтелект).

2. Субтеорію досвіду, що визначає ефективність оволодіння новою ситуацією, використовуючи попередній досвід (емпіричний інтелект).

3. Субтеорію контексту, яка описує і пояснює прояв інтелекту в соціальній ситуації (ситуативний інтелект).

Р. Стернберг виділяє дві сторони ситуативного інтелекту: практичний інтелект, який виявляється при вирішенні щоденних проблем, і соціальний інтелект, що виявляється в спілкуванні з людьми. Р. Стернбергом також була запропонована так звана “інвестиційна теорія креативності”, де соціальний інтелект виступає компонентом творчості.

У вітчизняній психологічній науці вивченню соціального інтелекту також присвячено ряд досліджень. Так, Д.В. Ушаков стверджує, що соціальний інтелект володіє рядом характерних структурних особливостей: безперервністю; використанням невербальної репрезентації; соціальним оцінюванням за допомогою вербалізації; формуванням у процесі соціального навчання; використанням внутрішнього досвіду.

В.Н. Куніцина відзначає, що соціальний інтелект виконує такі основні функції: забезпечення адекватності, адаптивності в змінних умовах, мотиваційна функція, програмування, планування й прогнозування успішної взаємодії і міжособових подій, вирішення поточних завдань, розширення соціальної компетентності і саморозвиток, самопізнання, самонавчання. “Одна з головних інтегральних функцій соціального інтелекту – формування довгострокових тривалих відносин з перспективою розвитку і позитивного взаємовпливу на основі усвідомлення рівня і характеру відносин” [2, с. 470].

Інший вітчизняний дослідник, Ю.Н. Ємельянов [3] вивчав соціальний інтелект у рамках практичної психологічної діяльності – підвищення комунікативної компетентності індивіда за допомогою активного соціально-психологічного навчання. Він визначає соціальний інтелект як сферу можливостей суб'єкт-суб'єктного пізнання індивіда, розуміючи під цим стійку, засновану на специфіці розумових процесів, афектного реагування і соціального досвіду здатність розуміти самого себе, а також інших людей, їх відносини і прогнозувати міжособистісні події.

Особливий інтерес при вирішенні прикладних проблем становить теоретична модель соціального інтелекту, запропонована О.І. Савенковим [3]. Учений виділяє два чинники соціального інтелекту: декларативні кри-

талізовані соціальні знання (знання, отримані в результаті соціального навчання) і досвідчені знання (отримані в результаті власної соціально-дослідної практики); соціально-когнітивна гнучкість – здатність застосовувати соціальні знання при вирішенні нових проблем.

Характеризуючи концепцію соціального інтелекту, автор виділяє три групи критеріїв, що описують його: когнітивні (соціальні знання, соціальна пам'ять, соціальна інтуїція, соціальне прогнозування), емоційні (емоційна виразність, емпатія, встановлення емоційних зв'язків з іншими), поведінкові (соціальне сприйняття, соціальна взаємодія, соціальна адаптація, здатність до саморегуляції і здатність ефективно працювати в умовах стресу).

Висновки. Отже, проведений нами аналіз існуючих досліджень з теми, як теоретичного, так і емпіричного плану, показує, що компоненти структури соціального інтелекту, такі як когнітивний, емоційний і поведінковий, відповідають уявленням про складові самосвідомості, що є аналогічними означеним. Це дає підстави говорити, що для подальших емпіричних досліджень соціального інтелекту як фактора формування будь-яких продуктів самосвідомості, концепція останнього автора є більш адекватною та виважаною.

Література

1. Использование методики исследования социального интеллекта в профконсультировании : метод. пособ. / сост. Т.И. Шалаева ; Поволжский межрегиональн. учебн. центр. – Саратов : ПМУЦ, 2002. – 39 с.
2. Куницына В.Н. Межличностное общение : учебник для вузов / В.Н. Куницына, Н.В. Казаринова, В.М. Погорьша. – СПб. : Питер, 1995. – 544 с.
3. Михайлова Е.С. Социальный интеллект: концепции, модели, диагностика / Е.С. Михайлова. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – 266 с.
4. Социальный интеллект: Проблемы исследования и диагностики : учеб-метод. пособ. / сост.: А.П. Лобанов, О.Н. Подунова, О.Н. Кунгурцева ; под ред. А.П. Лобанова ; Бел. гос. пед. ун-т. – Минск : БГПУ, 2003. – 46 с.
5. Ожубко Г.В. Психологічні засоби формування соціального інтелекту в майбутніх менеджерів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Г.В. Ожубко ; ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2009. – 19 с.
6. Шешукова О.В. К вопросу об экспериментальном исследовании социального интеллекта / О.В. Шешукова // Среднее профессиональное образование. – 2007. – № 8. – С. 10–12.

ФУНТИКОВА О.А.

БУДУЩЕМУ ПЕДАГОГУ О ДОШКОЛЬНИКЕ И ЕГО ВОЗМОЖНОСТЯХ ПОЗНАТЬ ВНЕШНИЕ ОБОБЩЕННЫЕ ПРИЗНАКИ СОЦИАЛЬНО-ПРЕДМЕТНОЙ СРЕДЫ

Цель статьи – осветить результаты теоретического анализа возможности познания внешних обобщенных признаков социально-предметной среды детьми дошкольного возраста на основе соотношения общего и частного и его отражения в философской, педагогической и методической литературе.